

Sammanfattning

Sett ur den lokala befolkningens och träbranschens synvinkel präglas skogsbruket i Norrlands och Svealands inland på många ställen av utarmning och hot. En kraftig överavverkning har skett i decennier, särskilt på statsägd skog. "Klippare" har tillåtits ställa till stort elände lokalt. En stark kompetensdränering har skett såväl ifråga om kvalificerad skogspersonal som inom träbranschen. Inlandssågverken hotas av kvävning. Stora reservatbildningar har inskränkt brukandemöjligheterna. I nordvästra Dalarna, där AssiDomän är en dominerande skogsägare, är denna för lokalbefolkningen svarta bild en realitet.

Men AssiDomäns planerade avsaljning av bl a skogarna i inre Svealand och Norrland till svenska staten inger också hopp. Det kan kanske innebära alternativ till dagens (för många förnuftsvidriga) som innebär att industriskogsbruket direkt gränsar mot reservaten. Relativt stora buffertzoner med differentierade och lokalt anpassade brukningsmetoder vore en lösning värd att pröva. Forskningsstödda försök i utvalda områden, t ex i nordvästra Dalarna, rekommenderas.

Ett ljus i mörkret är det under 90-talet starkt ökande flödet av initiativ till utveckling av lokal/regional träförädling. Nätverk och samverkan är nyckelord i utvecklingen. Exempel ges i föredraget. I nordvästra Dalarna har progressiva besparingsskogar tillsammans med större privata sågverk satsat på vidareförädling, bl a i Orsa där ett helhetsgrepp tagits på utveckling av skogs- och träsektorn.

SLU:s jubileumskonferens
1-2 december 1998
Tema Landsbygd
Underlag till föredrag

Skogsbruk och lokal träförädling - i Norrlands och Svealands inland

av Bengt Ager¹, prof. em

I detta föredrag kommer jag att belysa problem och möjligheter gällande skogsbruk och lokal träförädling i Norrlands och Svealands inland. Min utgångspunkt blir då lokalbefolkningens behov av arbetsmöjligheter och en rik boendemiljö samt utvecklingsmöjligheterna för träförädling, kopplade till ett uthålligt och naturvårdsinriktat skogsbruk. Eftersom problemen ställs på sin spets i de skogar som ligger närmast fjällen, kommer jag att belysa förhållandena där, med fokus på nordvästra Dalarna. AssiDomäns planerade försäljning till svenska staten av mark utanför ”kärnområdena” gör problemen – *och möjligheterna* – extra akuta.

Avsnitten 1 och 2 står jag för som fri forskare, invald i en aktionsgrupp i nordvästra Dalarna med kommunalrådet Herbert Halvarsson i Älvdalens kommun och förre riksdagsmannen Leo Persson från Idre i spetsen, som verkar för en lokalt acceptabel lösning på AssiDomäns markförsäljning. Resterande avsnitt skriver jag i egenskap av projektledare vid Högskolan Dalarna, för ett Mål 6-projekt i vilket vi studerar utvecklingsmöjligheterna för lokal träförädling och småskaligt skogsbruk.

1. Långt gången utarmning och fortsatta hot

Mångårig överavverkning och omfattande reservatbildning

Under de senaste årtiondena har slutavverkningarna varit mycket omfattande i inlandet, framförallt i de fjällnära skogarna. Nils-Erik Nilsson – f d professor i skogstaxering och f d chef för Skogsstyrelsens prognosavdelning – gjorde nyligen, med hjälp av riksskogstaxeringens material, en granskning av tillståndet kring 1990 (1988-92) för Särna-Idres skogar, som till huvuddelen ägs av AssiDomän. Han fann då att slutavverkningsarealen under tioårsperioden fram till 1990 (± 2 år) legat på en nivå som trefalt överstiger den areal som bör slutavverkas i ett skogsbruk, som strävar mot en jämn och uthållig avkastning. Även det privata industri-skogsbruket har avverkat kraftigt, men inte lika kraftigt som AssiDomän. Enligt Skogsdata 97 har man fortsatt att slutavverka i ungefär samma takt under 90-talet (Nilsson, pers. info.). Tillkommer de klippare som hann göra affär i AssiDomäns första och – efter starka lokala reaktioner – snabbt avbrutna försäljningsomgång. Det hann bli ett par tusen hektar kalytor.

Inte underligt att befolkningen i många av Särna-Idres byar upplever att man bor i ett skövlat område och dessutom har man i blickfånget reservatskogar, som i ortsbefolkningens ögon är delvis brukningsbara, men som inte får röras. Situationen i Särna-Idre präglas dessutom av en

¹Adress: Högskolan Dalarna, Herrgårdsvägen 122, 776 98 Garpenberg
Tel: 0225-711519 el. 070-6237678 Fax: 0225-26100

cynism. För omkring 130 år sedan övertog staten helt sonika de privata skog – för att förhindra överexploatering.

De åldersmässigt avverkningsbara virkesförråd som finns kvar på ”produktiv skogsmark” på AssiDomäns mark i Särna-Idre består enligt lokala kunskapare till icke ringa del av ”tekniska” och ”ekonomiska” ”impediment” (svårtillgängligt, svårförnygrat e d). Den blivande ägaren (staten, enligt nuvarande intentioner) måste alltså vara beredd på att där förvalta ett lågavkastande skogsbruk som under lång tid kräver omfattande skogsvårdsåtgärder och förrådsupbyggnad, och där avverkningarna ger relativt dåligt netto p g a sämre belägenhet och relativt kläna träddimensioner. Ett plus är att återbeskogningen skötts tillfredsställande, enligt Nilssons ovan refererade analys.

Kvävningen av inlandssågarna

Att industriskogsbrukets struktur- och policyförändringar sakta men säkert urholkar inlandssågverkens överlevnadsmöjligheter är ett känt och väldebatterat problem. Till detta läggs ett akut strygrepp i form av höjda timmerpriser och sänkta flispriser. I Finland är en strukturell ”sanering” av den här typen redan genomförd.

Virkesprissättningen

Den – i förhållande till kustindustrin – avståndsberoende virkesprissättningen är ytterligare en spik i likkistan för inlandsskogsbruket. Detta drabbar framförallt massaveden, men detta påverkar också virkesutbudet, vilket i sin tur drabbar inlandssågverken.

Administrativ rationalisering

Den bantning av administrationen som skett och fortfarande sker i de flesta typer av skogliga företag och organisationer har inneburit en stark kompetensutarmning i inlandets skogsbygder.

Uttunnad träindustri

Sysselsättningen i svensk träindustri har gått kraftigt tillbaka under 90-talet, särskilt kraftigt i delar av Norrlands och Svealands inland.

Och nu från problemen till möjligheterna

2. Annorlunda bruknings- och förvaltningsformer

Buffertzonen mellan industriskogsbruk och reservat ---

Att det i många områden vore lämpligt att mellan industriskogsbruk och reservat lägga en zon som brukas varsamt och lokalanpassat torde vara svårt att invända emot om man har ett någorlunda brett spektrum av kriterier (biologiska, sociala och ekonomiska). Inom denna zon kan arealen stratifieras i behandlingsenheter, från ren reservatkaraktär, över enheter som måste brukas med lätta, skonsamma skogsvårds- och avverkningsåtgärder, till behandlingsenheter som kan brukas med mera konventionella metoder.

Inför AssiDomäns förestående marköverlåtelse, med staten som tilltänkt ägare, har Naturvårdsverket (enligt Dagens Nyheter 981109) fått uppdraget att (på tre veckor, vilket naturligtvis inte gick, se DN 981124) ta fram förslag till områden som bör ges reservatstatus. Länsstyrelserna och skogsvårdsstyrelserna skall delta i denna urvalsprocess. Här finns nu en lysande möjlighet att föreslå lösningar som ligger mellan ytterligheterna noll och ett. Hittills har det i polariseringen mellan naturvårds- och det skogsindustriella intresset bara funnits en noll- eller ettlösning, reservat eller marknadsekonomisk drift med få begränsningar.

--- men då krävs anpassade brukningsformer ---

För de behandlingsenheter, som måste brukas med lätta, skonsamma skogsvårds- och avverkningsingrepp krävs det sannolikt såväl *annorlunda skogsskötselsystem* som *särskilt skonsamma tekniska system* för skogsvård och avverkning. Anpassade varianter av de skötselmodeller som lanserats av professor Mats Hagner (Hagner 1996 och 1998) och av docent Lennart Eriksson (Eriksson 1997) blir aktuella att *prövas* i dessa sammanhang. Mycket talar för att man genom ståndorts- och trädindividanpassad selektiv huggning och kontinuerlig luckvis förnygring av bestånden med hjälp av kompletterande plantering kan hitta brukningsformer som lämpar sig för buffertzoner. För de magra markerna i nordvästra Dalarna *kan* dock skötselsystem av denna typ vara tveksamma, men principerna borde ändå vara prövningsvärda. Mindre och ståndortsanpassade behandlingsenheter borde också kunna bidra till ökad stabilitet hos "ekosystemen", dvs minskad risk för omfattande kalamiteter. Vad gäller teknik finns idag småskaliga tekniker som passar för sådana brukningsformer och som kan komplettera de högproduktiva storskaliga system som används på mera konventionellt skötta behandlingsenheter.

I denna veva bör man även undersöka i vilken grad och omfattning befintliga reservat kan bli föremål för varsamt brukande. I södra Sverige har man ju redan börjat pröva sådana brukningsformer på vissa reservat, t ex i Ölands mittlandsskogar.

--- och kanske förvaltningsformer

Nästa fråga blir då vilka *förvaltningsformer* som lämpar sig bäst för anpassade brukningsformer av ovan angiven art. Har det rika landet Sverige råd att inom några områden pröva olika former av "*lokal förvaltning*" efter idéer som vunnit fotfäste i andra delar av världen? SLU-forskaren Anders Tivell har i ett tidigare föredrag lanserat den typen av *förslag*, som håller på att konkretiseras med hjälp av lokalbefolkningen i Särna-Idreområdet.

Okonventionella varianter av brukande och förvaltning kan kanske ge flera vinnare i intressebalansen mellan staten, naturvårdsintressena, industriskogsbruket, privatskogsbruket och lokalbefolkningen. Hittills har lösningarna mestadels bara gynnat en vinnare i respektive fall och lokalbefolkningen har vanligtvis varit förloraren. I den svenska varianten av Forest Stewardship Councils certifieringssystem är lokalbefolkningens intressen nedtonade. I vart fall har de lågt genomslag i tillämpningen av systemet, utom möjligen när det gäller hänsyn till samernas intressen.

Är ett nyanserat mångbruk, med bättre intressebalans, en utopi i dessa biologiskt *och socialt* känsliga områden?

3. Utveckling av virkesförädling, i nätverk och samverkan

Mycket på gång - i hela landet

Träbranschen i inlandet försöker på olika sätt att vända den negativa trenden. EU:s strukturfonder under perioden 1995-99 har stimulerat till många konstruktiva försök att utveckla företagen. En rad lokala utvecklingsprojekt har dragits igång. Vissa projekt har varit öppna, med breda målprofiler, medan andra har varit inriktade på speciella områden, t ex produktutveckling, kompetensutveckling, företagssamverkan i marknadsföring och försäljning etc. I ett Mål 6-projekt vid Högskolan Dalarna följer och analyserar vi ett antal lokala samverkans- och utvecklingsprojekt från norra Värmland till Norrbotten. Som ett led i vårt arbete gjorde vi nyligen en snabbinventering av liknande projekt i övriga delar av landet. På sammanlagt ett trettiotal fall gjorde vi sedan en analys av mönstren i projekten och drog ut erfarenheterna. Resultaten redovisades på Trätning 98 i Garpenberg och finns också i en rapport (Ager et al 1998) från Skogsindustriella institutionen, Industri och Teknik/Högskolan Dalarna. Några exempel på utvecklingsprojekt, nätverk och samverkan i Svealands och Norrlands inland skall här ges.

Orsa Skogs- och Träprojekt

Nedläggningen av plattfabriken 1994 var ett hårt slag för Orsa, men idéer om nya träförädlingsverksamheter började snart spira. I den lokala utvecklingen har Orsa Besparingskog en nyckelroll. Som en tung partner har man Hedlunds Trävaru AB i Furudal (grannkommunen Rättvik), ett medelstort sågverk med en hel del vidareförädling. Tillsammans startade man limfogtillverkning i samägda Orsa Lamellträ AB. Orsa Lamellträ bildade sedan, tillsammans med Mellanskogs Bränsle AB, Orsa Biobränsle AB och startade träpellettillverkning. Båda dessa tillverkningar sker i den gamla plattfabrikens lokaler och anläggningar. Genom denna samverkan har det bl a vuxit fram en vertikalt integrerad produktion genom att en del av den råvara som kommer till Orsa Lamellträ har valts ut och specialanpassats i Besparingens skogar, samt sönderdelats och torkats hos Hedlunds i Furudal fvb till limfogtillverkningen. Tankar om viss vidareförädling av limfogen finns dessutom. Huvudleverantör av råvaran till såväl pelletfabriken som ett nyanlagt träbränsleeldat litet värmeverk i tätorten är Siljans Sågverks AB.

I början av 1996 startade en organiserad utvecklingsverksamhet inom skogs- och träsektorn i Orsa som led i EU-satsningen i LEADER II. En rad aktiviteter kom igång under 1996, bl a företagarträffar, studieresor, projektformuleringar och medelsansökningar. I början av 1997 blev Orsaprojektet del i ett Mål 6-program för studium och utveckling av lokal träförädling, med bidrag från EU och Länsstyrelsen i Dalarna samt Högskolan Dalarna som projektägare. En forskare placerades i Orsa för att på plats följa, analysera och stödja utvecklingen (aktionsforskning) och för att lära.

En designkurs – ”Trä, form och design”, med arkitekt Rodel Stintzing som ledare – lockade ett tiotal träföretagare. Resultatet av kursen blev dels en produktfamilj (konferensmöblemang), dels att Orsa Trämanslag nyligen bildades för att i samverkan producera en första serie av produktfamiljen. Här har vi alltså ett embryo till ett samverkande producentnätverk. Orsa Trämanslag består av en handfull småföretagare som till en början samverkar informellt. Tillverkningen kommer delvis att ske i den gamla plattfabrikens lokaler.

Under 1999 är det planerat att en försöksanläggning för pressning av trä (till ”hårdträ” eller komprimerat trä) med tillhörande forskning och produktutveckling även kommer att förläggas till Orsa, också den i gamla plattfabriken. Ett särskilt utvecklingsföretag har bildats för detta, Orsa Träutveckling AB, med f d VD i Trätek, Olle Stendahl som styrelseordförande.

Till helhetsbilden hör också att kvalitetsröjning av ungskogarna intensifierats i Orsaskogarna, vilket gett arbete åt arbetslösa personer som utbildats för detta inom utvecklingsprogrammet.

Nätverk och personalunioner knyter på olika sätt samman de olika verksamheterna. Näringslivsfunktionen och övriga kommunala organ bidrar på alla möjliga sätt till utvecklingen. Utvecklingsklimatet har förvandlats från gråkallt till nästan subtropiskt och det verkar t o m som om Jantelagens makt över själarna i Orsa håller på att minska.

Lima/Transtrands Besparingsskog – Fiskarheden Trävaru – Fiskar Timber

Fiskarheden Trävaru AB är ett sedan 1923 verksamt sågverk i nordvästra Dalarna med en årsproduktion idag på ca 90 000 m³ sågad vara och 60-talet anställda. Företaget hade sedan länge viss vidareförädling i form av isolertimmer, och tankar om olika former av vidareförädling har länge funnits. När så en av kunderna i Danmark övervägde att bygga en kaptanläggning för ämnen till den egna möbeltillverkningen föddes tanken att lägga en sådan anläggning i anslutning till sågverket. Då hände det sig att Lima och Transtrands Besparingsskogar visade intresse för att satsa på vidareförädling av den lokala skogsråvaran. Resultatet blev att de tre företagen gick samman och blev delägare i ett nytt aktiebolag, som man döpte till Fiskar Timber och som producerar ämnen för möbel- och snickeriindustrin.

Weddegruppen

Weddegruppen består av Siljans Sågverks AB, Hedlunds Trävaru AB i Furudal och Fiskarhedens Trävaru AB. De äger gemensamt den tidigare av AssiDomän ägda Weddesågen i Älvdalen. Gruppen sågar sammanlagt ca 400 000 m³sv, varav omkring en fjärdedel vidareförädlas i olika former – hyvling, tillverkning av komponenter, golv, trähus m m. Samverkan sker inom flera områden. Anskaffning och fördelning av råvaran är ett. Rotposttaxeringar görs gemensamt. Timmerråvaran fördelas så att klintimret främst går till två av verken och det mesta av normaltimmeret till de två andra. Fördelningen sker även trädslagsvis. Man uppnår därigenom såväl transportoptimering som produktionsspecialisering. Man samverkar också i leveransen av den mest lämpliga sågade varan till de olika förädlingsställena. Kontakter förekommer även på marknadssidan och man hjälps åt med orderhemtagningen. Weddesågen kommer inom kort att konverteras till klintimmersågning.

Mora Timmerhus

Mora Timmerhus är en nybildad samverkansgrupp bestående av en kärna med en timmerhustillverkare, två byggnadsföretag, en arkitekt/konstnär och en projektledare, som kommer att arbeta med marknadsföring och försäljning. Associerade till denna kärna är flera enmans timmerhustillverkare med flexibel kapacitet och lokala tillverkare av köksinredningar m . Man har därmed en samverkansgrupp som kan leverera allt från enbart timmerstommar till inflyttningsklara hus. Kapaciteten beräknas till 20-25 hus per år. Även slogbodas och härbren ingår i produktsortimentet.

Ljusdals Träföretag

Samarbetsgruppen, Ljusdals Träföretag Ekonomisk förening, bildades 1994 och utgörs av totalt 23 företag inom Ljusdals kommun, med ungefär 50 anställda. Dessa företag är uppdelade på en möbel- och en bygggrupp. Medlemsföretagens verksamheter varierar stort och i föreningen förekommer företag med i stort sett alla moment inom vidareförädling av trä. Försäljningen av de produkter som sker via föreningen Ljusdals Träföretag sker dels via två svenska agenter, dels genom sex norska agenter.

Höglundaföretag i samverkan

Samarbetsgruppen är lokaliserad till Höglunda, en by 15 kilometer från Stugun mellan Östersund och Sundsvall. Den består av tre företag: en större privatskogsägare med ”småsåg” kallande sig Viklunds Såg, snickeriet Hugos Trä och Tord Lundqvist Smide. Dessa företag samarbetar under det gemensamma namnet ”Höglundaföretag i samverkan”. Hugos Trä (sex anställda inkl. ägare) köper främst råvaran från Viklunds Såg. I vissa av Hugos Träs produkter (lekplatsmöbler, bullerplank m m) ingår smidesdetaljer. I samarbetet mellan företagen utvecklas den ”vertikala integrationen” skog-såg-snickeri-marknad. Deras produktionssystem är principiellt mycket intressant och värt efterföljan (se nedan).

Träutvecklingscenter (TUC) Södra Lappmarken

TUC Södra Lappmarken har i många avseenden samma utgångsläge och samma öppna ansats i projektet som man haft i Orsa, men skiljer sig såtillvida att det är geografiskt större än Orsa-projektet och omfattar tre kommuner. Initiativet kom från Länsarbetsnämnden i dialog med näringslivsenheterna i Åsele, Dorotea och Vilhelmina kommuner, med Åsele som draglok. Ett offentligt finansierat projekt startade 1995 med Länsarbetsnämnden som projektägare. Målet var att ”stötta och sammanföra” skogsföretag, sågverk och snickerier (”hela kedjan”) för att stimulera till verksamhetsutveckling, främst genom företagssamverkan. Som konkret mål har man att fördubbla träförädlingsvolymen inom regionen inom en femårsperiod. Företagsträffar och gemensamma studieresor har genomförts. Utbildning i träförädling har kommit igång, bl a i form av distansutbildning och en gymnasieutbildning i trä i Åsele. Datorutbildning har anordnats. Kontakter med SLU (om bl a lövträodling), Luleå Tekniska Universitet, Umeå Universitet och KTH i Stockholm har inletts. Däremot har det gått trögt att stimulera fram affärsmässig verksamhet eller produktionsnätverk i någon form. Som en svårighet anger man att snickerierna är alltför små och utspridda. Viss samverkan i marknadsföring och export har dock kommit igång. Projektet löper till början av 1999 och kommer att utvärderas inom kort.

Träinnova

Träinnova är ett treårigt samarbetsprojekt mellan ett tjugotal träförädlingsföretag i Jämtland och Ångermanland. Det startade 1996 på initiativ av Jämtlamell AB och några andra träföretag i regionen. Syfte är att öka konkurrenskraften hos små-medelstora träföretag genom bl a effektivare råvaruanvändning och produktutveckling. Basfinansieringen – för projektorganisationen – har erhållits från Trygghetsfonden SAF-LO. De enskilda projekten finansieras av länsstyrelserna i Jämtlands och Västernorrlands län samt EU Mål 6.

Inom Träinnova drivs projekt inom följande utvecklingsområden – förädling av biprodukter (bark och spån) och restprodukter (justeravkap), kvalitetssäkring av träfasader, ytbehandling, företagsetablering för produktion av impregnerade långstolpar, strategiskt underhåll samt

”Stjärnsågning och Primfogtillverkning”. Inom varje utvecklingsområde samverkar mellan tre och sex företag. Den största satsningen finansiellt är landets första industriella anläggning (i Tågsjöberg) för stjärnsågning, där man kommer att framställa formstabil virke med stående årsringar. De trekantsstavar som bildas med denna sönderdelningsteknik kommer att limmas till fog vid en anläggning i Junsele. Flera vidareförädlingsprojekt (byggnads- och möbelsnickeri) kopplas till användningen av dessa produkter, vilket i framtiden kan leda till vertikalt integrerade produktionsnätverk för kvalitetsprodukter. Projektet drivs i samverkan med KTH Trä i Stockholm, som utvecklat stjärnsågningstekniken. Ett intressant inslag i detta regionala utvecklingsnätverk är att här samverkar alla kategorier av skogs- och träintressenter, från stora skogsbolag och sågverk till små snickerier. Jämtlamell, privat sågverk med diverse vidareförädling, är en stark drivmotor i denna företagsgruppering.

4. Utvecklingsstrategiska reflexioner

Med stöd bl a av de mönster och erfarenheter vi funnit i ovan nämnda fallstudier redovisas här några erfarenheter och reflexioner kring möjligheterna att utveckla skogsbruket och träförädlingen i Norrlands och Svealands inland.

Flera lokala utvecklingsprojekt

Lokala utvecklingsprojekt av typ Orsa Skogs- och Träprojekt och TUC Södra Lappmarken bör prövas på flera ställen. För att det skall hända någonting krävs drivare (eldsjälar), tid, pengar och en projektorganisation. Det krävs också att de kommunala funktionerna och tjänstepersonerna sluter upp kring projektet och är konstruktiva. Kommunen, eller en grupp av kommuner, är i regel lämplig geografisk/administrativ avgränsning, eftersom näringslivsutvecklarna ofta blir nyckelpersoner och nyttjandet av arbetsmarknadspolitiska pengar ingår i spelet.

Det är vidare en stor fördel om det finns någorlunda stora skogs- eller träföretag som kan fungera som draglok i utvecklingsarbetet.

Vi har i ovan nämnda skrift sammanställt erfarenheterna i form av slutsatser och rekommendationer. Där finns också projekten beskrivna, med kontaktpersoner angivna. De som vill dra igång lokala utvecklingsprojekt kan därigenom söka upp fall som ser ut att passa deras egna förutsättningar och visioner och inhämta erfarenheter den vägen.

Om de lokala utvecklingsprojekten är framgångsrika växer det fram samverkansgrupper/nätverk i olika former. Vi har identifierat två huvudkategorier nämligen ”producentnätverk” och ”utvecklingsnätverk”. Några kommentarer om dessa följer.

Producentnätverk

Träindustrin i inre Norrland och Svealand består mest av ”mikroföretag”, med färre än tio anställda. Många har en blandning av hantverksmässig och industriell drift. Lönsamheten är relativt låg och man har fullt upp med att producera för att överleva. Utrymmet för marknadsföring, utveckling av företaget etc är litet. Risken att slås ut i konjunktursvackor är stor. Alla vill naturligtvis överleva, men bara ett fåtal vill växa. Bara sällan lyckas småföretag att växa ensamma och av egen kraft. Genom samverkan i producentnätverk försöker man idag på många håll att öka chanserna till såväl överlevnad som utveckling. Man utvecklar

gemensamma funktioner för marknadsföring, försäljning, inköp och administration, kan ta större order etc. Nästan alla träindustriella producentnätverk har tillkommit under 90-talet och har alltså bara några få år på nacken. De flesta drivs fortfarande som offentligt stödfinansierade projekt. Bara ett fåtal har kommit över inkörningströskeln. Den lysande förebilden och flaggskeppet i svensk träindustri är Skellefteå Snickericentral som överlevt och utvecklats i snart 40 år och idag omfattar ett tiotal företag och sammanlagt 500 anställda.

Producentnätverkan har i regel en ”horisontell” struktur, dvs företagen har likartad typ av produktion, ofta dock med produktfamiljer som kompletterar varandra. En förväntad utveckling är att företagsgruppen går mot ”flexibel specialisering”, på samma sätt som man gjort i de träindustriella distrikten i Norditalien och Danmark liksom hos Skellefteå Snickericentral.

Det finns också enstaka producentnätverk som arbetar med en ”vertikal” struktur, dvs längs förädlingskedjan från skog till marknad. Ovan berörda exempel är bl a Orsa Besparingskog – Hedlunds sågverk – Orsa Lamellträ samt ”Höglundaföretag i samverkan”. *Olika former av vertikal samverkan och integration bör kunna utvecklas till en principiell konkurrensfördel för (in)landets träindustri med tanke på närheten till råvaran.* Man kan t ex börja med att välja rätt träd i skogen – som i gamla da’r – och sedan konkurrera med virkeskvaliteten. Ovan berörda modeller för skogsskötsel och avverkning, som förfäktas av Mats Hagner och Lennart Eriksson, skulle därför kunna lämpa sig som första steg i en vertikalt integrerad förädlingskedja.

Utvecklingsnätverk

Utveckling av det egna företaget ifråga om kompetens, rationalisering, ny teknik, produktutveckling, IT, kvalitetssystem etc är också något som är svårt för småföretagen att genomföra själva. Samverkan är en möjlighet även i dessa sammanhang.

Nätverksprojekt för utveckling av nya produkter, ny teknik och nya produktionssystem har mest förekommit i industriskogsbruket och bland större sågverk. Nu börjar man i ökande grad rigga upp sådana projekt med mindre företag inblandade. Ett intressant exempel är ovan berörda Träinnova i Jämtland/Västernorrland. I Dalarna håller det på att växa fram liknande projekt kring det nybildade IUC Trä i Dalarna och med kopplingar till Högskolan Dalarna.

Ifråga om samverkan i kompetensutveckling, rationalisering, kvalitetssystem etc är det sämre med exempel och förebilder som lämpar sig för den företagsstruktur som finns i inlandet. Här behövs det nya initiativ och försök med olika samverkansformer.

Draglok behövs

I den lokala och regionala utvecklingen inom träsektorn kan de lite större företagen spela en viktig roll och dra med sig de mindre företagen. Hittills är det främst vissa privata större sågverk som tagit på sig sådana roller. I Träinnova har Jämtlamell en nyckelroll. Camforegruppen i Jämtland, som vidareförädlar omkring hälften av sin sågade vara, stödjer också den lokala träindustrin (Nils G. Åsling, pers. info). I nordvästra Dalarna är det sågverken Hedlunds, Siljanssågen och Fiskarheden som agerar draglok i utveckling av lokal träförädling, till en del tillsammans med progressiva besparingskogor, med Orsa som föregångare.

Industriskogsbrukets storföretag visar föga intresse för lokal träförädling i inlandet, vilket knappast förvånar. Man kunde kanske tänka sig att certifieringen enligt FSC skulle stimulera till insatser för lokal utveckling, eftersom det finns sådana värderingskriterier i FSC:systemet. Men det är svårt att spåra någon kursändring på det området. Dessutom är organisationerna i industriskogsbruket numera så bantade, särskilt i periferin, att personalen har svårt att hinna med insatser av här diskuterad typ. Man har redan fullt schå att klara miljötrycket och andra typer av kontakter med lokalbefolkningen utöver ordinarie arbetsuppgifter. Skogsägarföreningarna visar lokalt visst intresse och engagemang i lokal träförädling, men har även de hårt bantade fältorganisationer med föga utrymme för lokala utvecklingsinsatser.

Av mycket stor betydelse för framtidens skogsbruk och träförädling i Norrlands och Svealands inland blir det nya statsskogsbrukets (tillsvidare med arbetsnamnet Vasaskog) inriktning och policies. Blir det marknadsekonomism eller blir det policies som liknar de som skrivits för Statens Fastighetsverks marker i Norrlands inland? De senare ger relativt stort utrymme för lokalt hänsynstagande i olika avseenden (i vilken grad de efterlevs saknar jag kunskap om).

Finansieringsfrågor

Utveckling kostar tid och pengar. De flesta lokala utvecklingsprojekt och nätverk som refererats ovan har fått regionalpolitiska stödpengar. En del anser att alla former av bidrag är verkningsslösa i utvecklingssammanhang, med motivet att de konserverar gamla eller felaktiga strukturer. I de bidragsstödda fall vi har studerat handlar det i regel om utveckling av nya strukturer som förväntas leva vidare av egen kraft i marknadsekonomin. Även om vi i de flesta fallen ännu inte fått slutfacit verkar det som att många satsningar också kommer att överleva. Att i fortsättningen på bästa sätt utnyttja regionala utvecklingsmedel och nya fondstrukturer under kommande EU-programperiod syns därför meningsfullt. Vi har ju också förhoppningsvis blivit mera professionella såväl i att formulera projekt och ansökningar som att driva projekten. Men vi bör också söka efter nya former för medfinansiering. Är det orimligt att tänka sig att industriskogsbruket, som ett ringa tack för att man fått överutnyttja så mycket av inlandets skogstillgångar, avsätter medel i en utvecklingsfond för dessa områden?

5. Mångdisciplinär forskning inom utvalda områden

För att nå fram till bättre lösningar på intressekonflikterna än dagens noll- eller ettlösning – marknadsekonomi eller reservat – bör *några relevanta markområden väljas ut och studeras med avseende på framtida bruks- och förvaltningsformer*. Från forskningssidan skall kulturgeografer, biologer, ekonomer, skogs- och trätekniker m fl vara företrädare. Lokalbefolkningen skall givetvis medverka.

I Särna-Idreområdet har SLU:s institution för landsbygdsutveckling i Uppsala och Högskolan Dalarna redan inlett vissa studier. Om vi lierar oss med Dalarnas Forskningsråd har vi den mångdisciplinära kompetens som erfordras.

I dessa områden skall man inte bara observera utan även bedriva försök med olika bruksformer vad gäller skogsskötsel, naturvård, avverkningsteknik etc. Det måste därför vara fleråriga projekt. Utöver dessa är det kanske befogat att göra en bred samhällsekonomisk genomlysning av "inre-Norrlands-problemet" som helhet.

Min förhoppning är att en viljeyttring i den här riktningen kommer fram på jubileumskonferensen.

Referenser

Ager, B. 1997. Utveckling av småskaliga system för träförädling. FoU-projekt för Mål 6-området. Garpenberg: Högskolan Dalarna, Skog och Trä. Arbetsdokument nr 2/1997.

Ager, B., Bergqvist, M., Bengtsson, P., Ahlström-Söderling, R., Fröding, A. & Johansson, L. 1998. Samverkan i träförädling - dokumentation och preliminär analys av ett trettiotal fall. Garpenberg: Högskolan Dalarna, Skogsindustriella institutionen, Skog och Trä. Rapport under utgivning.

Eriksson, L. 1997. Marknadsskogsbruk för självverksamma skogsbrukare. Uppsala. SLU, SIMS. Rapport nr 46.

Hagner, M. 1996. Naturkultur. Befriande gallring, kombinerad med berikande plantering. Umeå: SLU, institutionen för skogsskötsel. Arbetsrapporter 120.

Hagner, M. 1998. Liberation thinning combined with enrichment planting. A full scale test in a mountain forest in northern Sweden. Biologic and economic results after six years. Umeå: SLU, institutionen för skogsskötsel. Arbetsrapporter 129.

Nilsson, N.-E. 1998. Skogssituationen i Särna-Idre. PM 980219.

Nilsson, N.-E. Personlig information.

Åsling, N.G. Personlig information.